

U jednome članku napisao sam da bi se ta zbirčica trebala naći u svakoj hrvatskoj kući, a još u skladištu MH ima petstotinjak nerasprodanih primjeraka iako svaki stoji samo 40 kuna. Naklada je doduše bila 2 000 primjeraka, ali za značenje koje ona ima, nije velika. Da više volimo svoj jezik, ta bi knjižica trebala doživjeti više izdanja

HRVANJA HRVATSKOGA

Stjepan Babić, *Hrvanja hrvatskoga*, Školska knjiga, Zagreb, 2004., str. 262.

Hrvatski u koštacu sa srpskim i u klinču s engleskim dobro je odabran podnaslov knjige, koja je i podijeljena u te dvije tematske cjeline. Obje su važne za aktualni trenutak hrvatskoga jezikoslovlja, ali opsegom znatno preteže prva (str. 11.–209.). Iako je riječ o autorovim tekstovima nastalima u vremenskom rasponu

ili jedno, ali u velikoj nakladi. Pišem to da Hrvati postanu svjesniji početka svojega književnoga jezika. Kad bi čitali tu knjižicu i sami bi se uvjerali da nipošto nismo mogli Srbima ni uzeti ni ukrasti njihov književni jezik kad njihov počinje 1847., a naš je 500 godina stariji.

Stjepan Babić

od gotovo četiriju desetljeća (1967.–2003.), njihova zanimljivost nije upitna, dapače, dio pitanja o kojima se govorilo potkraj 1960-ih još je uvijek otvoren, samo su se izmijenili povijesno okružje i sudionici zbivanja. Babićev živ i mjestimice polemično-provokativan ton čini knjigu privlačnim i lako čitljivim štivom i u onim poglavljima koja obrađuju složeniju problematiku. Posebno imponira bogata autorova jezična dokumentacija iz koje crpi podatke za svoja istraživanja i argumentacija kojoj je u podlozi dugogodišnji sustavan rad na prikupljenoj građi.

Na početku prvoga dijela uvodna je rasprava *Hrvatska jezična problematika danas*, u kojoj se, među ostalim, propituju i kriteriji za utvrđivanje posebnosti hrvatskoga jezika. U kontekstu odnosa međunarodne slavistike prema razvitku nekoliko samostalnih književnih jezika štokavske osnove na prostoru bivše jugoslavenske države to je pitanje posebno važno zbog relativno dobro učvršćena imena srpskohrvatski jezik u samoj slavistici, kojim je obuhvaćana ne samo genetsko-tipološka nego i standardizacijska problematika, čime je dodatno otežano razumijevanje procesa jezičnoga osamostaljenja četiriju štokavskih standardnih idioma (u Babića i u daljnjem tekstu: književni jezik): hrvatskoga, srpskoga, bosanskoga (bošnjačkoga) i crnogorskoga. Nesklona revidiranju tradicionalnih stajališta, međunarodna slavistika traži valjane znanstvene razloge za napuštanje dosadašnjih dioba. Stoga je

dobro utemeljena znanstvena argumentacija o hrvatskom književnom jeziku kao posebnom lingvistički i povijesno definiranom idiomu prvorazredni zadatak hrvatskoga jezikoslovlja.

U kontekstu navedene problematike Babićeva rasprava *Lingvističko određenje hrvatskoga književnoga jezika* iz godine 1971., uvrštena u ovu knjigu, pripomoći će razumijevanju razvitka hrvatske jezikoslovne misli koja pokušava definirati mjesto i položaj hrvatskoga jezika u odnosu na druge jezike, napose slavenske i južnoslavenske. Riječ je zapravo o Babićevu osvrtu na znamenitu Brozovićevu knjigu *Standardni jezik* iz godine 1970. i prijeporno Brozovićevo definiranje hrvatskoga jezika kao varijante hrvatskosrpskoga. “Sve bi dakle bilo u redu”, piše Babić, “da Brozović ne spominje i treći standardni jezik: hrvatskosrpski, ili kad ga već spominje da jasno kaže kako je to nekonkretan (i apstraktan?). Ali Brozović to ne čini, nego hrvatski i srpski standardni jezik smatra varijantama toga trećega standardnoga jezika i to posebno dokazuje” (str. 24).

Babić je svjestan da se u onodobnim političkim prilikama o hrvatskom književnom jeziku nije moglo govoriti drugačije nego kao o varijanti, ali dobro uočava nedostatnost Brozovićeva opisa kad rabi pojam hrvatskosrpskoga standarda, jer standard, po samoj Brozovićevoj definiciji, implicira konkretan idiom, a hrvatskosrpski to nije, budući da nikada i nigdje nije ostvaren. Svi pokušaji da se takav jezik napravi, propali su, pa i projekt hrvatskih vukovaca, kojima Babić posvećuje više rasprava uvrštenih u ovu knjigu (*U čemu nisu uspjeli hrvatski vukovci?*, *U čemu su hrvatski vukovci uspjeli?*, *Što su nam krivi hrvatski vukovci?*, *Hrvatski vukovci*, Tomo Maretić). Babićeva je teza da se vukovački jezikoslovni smjer ne može definirati samo kao sprema Khueonove politike i hrvatskih jezikoslovaca mađaronske politi-

čke orijentacije, nego naglašava da problemu valja pristupiti istodobno s nekoliko razina: jezikoslovne, povijesne i političke.

Pristupajući s jezikoslovne razine, Babić nalazi u djelovanju hrvatskih vukovaca odraz mladoslovničarske škole, koja je u središte svoga zanimanja stavila konkretan govor, njegove glasove i oblike, pa je pojam književnoga jezika kao neorganskoga sustava nastaloga izvanjskim intervencijama za nju bio nerješiv problem, što se vidi i u stajalištima hrvatskih vukovaca. Opterećeni govorima i dijalektima kao konkretnim organskim činjenicama hrvatski vukovci ne uočavaju autonomnost književnog jezika, pa njegove oblike pokušavaju izvoditi iz dijalekta ili ih dijalektom omeđiti. U hrvatskom slučaju riječ je o istočnohercegovačkom novoštokavskom dijalektu, koji je, prema njihovoj mišljenju, bio u podlozi književnoga jezika hrvatskoga (i srpskoga). Međutim, vukovački pristup književnomu jeziku nije nedostatan samo zbog toga što oni miješaju dijalekt i književni jezik, nego se s razine dijalekta uopće ne mogu rješavati književnojezična pitanja, budući da dijalekt implicira više govora, dakle mogućnost više istodobnih istorazinskih konkretnosti. Upravo je to razlogom što su vukovci u pojedinim fazama svoje djelatnosti imali više istorazinskih oblika, jer su uzimali iz više novoštokavskih istočnohercegovačkih govora (*posljednji* i *pošljednji*, *hrđa* i *rđa*, *lepez* i *lepeza*, *starešina* i *starješina*, *ogrev* i *ogrjev*, *mladenci* i *mladijenci*). Već je Karadžićev jezični model evoluirao ne samo u nadilaženju njegova rodnoga tršićkoga govora iz prve faze, nego i dubrovačkoga, kojim je jedno vrijeme bio pisao u kasnijoj fazi, pa se, primjerice, Maretićevo vraćanje na likove tipa *pošljednji* može držati i onodobnim normativnim anakronizmom.

Babićeva tvrdnja, koja je istodobno i općeprihvaćeno stajalište suvremenoga hrvatskoga jezikoslovlja, da hrvatski vukovci

nisu uspjeli unijeti u hrvatski književni jezik ništa čega u hrvatskom jeziku već nije bilo, apsolutno je točna, samo je pitanje koliko je ona relevantna pri ocjeni vukovačkoga odsječka u razvitku hrvatskoga književnoga jezika, napose nakon pojave Lišćeve knjige o hrvatskom štokavskom narječju, njegovim dijalektima i govorima, među kojima se našao i torlački karaševski govor Hrvata u Rumunjskoj te torlački govor kosovskih Hrvata. Čini mi se da se uloga i značenje hrvatskih vukovaca u tako širokom opsegu onoga što nazivamo hrvatskim jezikom ne mogu točno ocijeniti ako se ne usredotočimo isključivo na njihov odnos prema književnom jeziku. Pristupimo li tako, onda vukovački jezikoslovni smjer nije naravni razvitak hrvatskoga književnoga jezika, ili, kako se znade reći, posljednja faza standardizacije, nego restandardizacija hrvatskoga jezika i, što je također vrlo važno kada govorimo o književnom jeziku, njegova pisana oblika – pravopisa.

Uvođenje novoštokavskih nastavaka u imeničnu i pridjevno-zamjeničnu množinsku sklonidbu te fonološkoga pravopisa u pisani oblik znače raskid s višestoljetnom hrvatskom književnojezičnom tradicijom. Taj raskid nije izišao iz hrvatskih unutarjezičnih (i pravopisnih) razloga. Ovdje je riječ o jedinstvenoj pojavi restandardizacije jezika i pravopisa nakon puna 4 stoljeća naravnoga razvitka. Nedvojbeno je da su hrvatski književni jezik i njegov pravopis mogli funkcionirati i idućih 400 godina onako kako su funkcionirali do 1900., mijenjajući se postupno i naravno kao i drugi književni jezici i pravopisi. Govoreći o restandardizaciji, ne govorimo naravno o nehrvatskosti nove književnojezične supstancije, nego upućujemo na sociolingvistički aspekt pitanja i tražimo izvanjezične razloge takvim postupcima.

Babić, pozivajući se na Brozovu izjavu koju prenosi Antun Radić, odgovor na pita-

nje zašto su vukovci napravili takav zaokret nalazi također u izvanjezičnim razlozima: jezična i pravopisna reforma bila je već provedena u Bosni i Dalmaciji, pa su Hrvati u sjevernoj Hrvatskoj morali postupiti isto ako su htjeli sačuvati jedinstvo sa svim dijelovima hrvatskoga narodnoga korpusa (str. 140.). Glavni akter onodobnih zbivanja, Tomislav Maretić, navodi međutim posve druge razloge: jedinstvo sa Srbima. Vjerovalo se naime da će se približavanjem hrvatskoga književnoga jezika Karadžićevu jezičnom modelu postići proklamirano hrvatsko-srpsko jezično jedinstvo kao snažna jezgra koja će usisati i rubna jezična područja – slovensko i makedonsko – te omogućiti stvaranje jedinstvenoga južnoslavenskoga jezika štokavske ijekavske osnove, što je bio ilirski i Karadžićev jezični san, a istodobno preduvjet za povezivanje u jedinstvenu cjelinu teritorijalnih jedinica buduće jugoslavenske države. Taj se program u Jugoslaviji pretvorio u unitarni plan asimilacije i zatiranja nesrpskih naroda, kojemu su se odlučno suprotstavili Slovenci i poslije Makedonci, a hrvatski jezikoslovci vukovačke orijentacije bili su pripralni i na nove ustupke. Kako Srbi nisu odustajali od ekavice i ćirilice, Maretić je 1924. ponudio na pladnju i posljednji znamen hrvatske samobitnosti: hrvatsku jekavicu. Na sreću, protuvukovački jezikoslovni smjer (Antun Radić, Jozo Dujmušić, Blaž Jurišić, Petar Guberina, Kruno Krstić), stalno prisutan kao rukavac uz glavni tijek u hrvatskom jezikoslovlju, uspio je obraniti samobitnost hrvatskoga jezika i postaviti temelje teorijskoj podlozi moderne hrvatske standardologije, koju su poslije uspješno dorađivali Ljudevit Jonke, Dalibor Brozović, Radoslav Katičić, Stjepan Babić.

Žilava bitka za hrvatski jezik koja se vodila u karađorđevićevskoj Jugoslaviji nastavljena je i u poslijebavnoj. Iako su avnojske odluke jamčile ravnopravnost

četiriju jezika u federalnoj Jugoslaviji – hrvatskoga, srpskoga, slovenskoga i makedonskoga – unitarne su snage Novosadskim dogovorom 1954. uspjele nametnuti odluke koje su dovele hrvatski u vrlo nepovoljan položaj. Službeno ime jezika postaje hrvatskosrpski, odnosno srpskohrvatski, ijekavica i ekavica su izjednačene na cijelom štokavskom području, futur se prvi mogao pisati sastavljeno, a pripremljena je i podloga za izradbu zajedničkoga rječnika. Kada se on pojavio 1968. godine s koncepcijom koja je potpuno prikrivala stvarno stanje u dvjema različitim književnojezičnim stilizacijama – hrvatskoj i srpskoj – i krivotvorila podatke iz izvora, bio je to znak da se treba odlučno suprotstaviti beogradskom planu uništenja hrvatskoga jezika.

Babićeva uloga i značenje u borbi za samobitnost hrvatskoga jezika tih godina idu u red jednoga od najvažnijih prinosa na putu osamostaljenja i afirmacije hrvatskoga književnoga jezika. U knjizi su predočeni manji odsječci te borbe (*Htijenja i ostvarenja Novosadskoga dogovora, Za ravnopravnost, ali čega?, U lingvistici znanstvenost, u politici ravnopravnost, Za ravnopravnost u teoriji i praksi, O rječniku Matice hrvatske, O rječnicima, kritikama i protukritikama*), ali su i oni dovoljni da se zaključi kako su uvjeti bili izuzetno teški, protivnik čvrst i institucijski zaštićen. Na kraju se ipak uspjelo zahvaljujući jedinstvenosti hrvatskih jezikoslovaca. To bi razdoblje trebalo biti uzorom i nama danas, neshvatljivo podijeljenima i nerazložito sukobljenima.

Nakon osnutka hrvatske države 1991. godine Babićeva je pozornost usredotočena na razvitak hrvatskoga književnoga jezika u novim okolnostima. On drži da politička samostalnost pogoduje utvrđivanju jezične politike koja će pridonijeti stabilizaciji i razvitku književnojezične norme prema hrvatskomu sustavu i njegovim obilježjima. Da bi se to moglo postići, trebalo je hrvatski vratiti

na čvorišta gdje je prekinut njegov naravni razvitak, a to je Babiću godina 1918. – kad je nametanjem srpskoga nazivlja iz gotovo svih područja društvenoga života hrvatski jezik doživio prvo jako rashrvačivanje, tj. narušavanje svoje tradicije, svojega sustava i strukture – te 1945. – kad su pod komunističkom diktaturom snažno nametana marksistička internacionalna obilježja koja su u jezičnom pogledu davala prednost internacionalizmima, tuđicama, što nije bilo svojstveno hrvatskomu jeziku nego srpskomu.

Puristički rad početkom 1990-ih godina obilježilo je izvaninstitucijsko djelovanje pojedinaca, često nekvalificiranih, što je nanijelo struci veliku štetu. To je istodobno osnažilo skupine i pojedince nesklone hrvatskoj državnoj samostalnosti, a napose određenju hrvatske kao nacionalne države, da aktiviraju političke sumišljenike u Europi, pa je od pojedinačnih ispada Hrvatska pretvorena u slučaj o kojem se govorilo s međunarodnih govornica (Vijeće Europe), prozivana kao rigidna nacionalistička tvorevina u kojoj se provodi nasilna kroatizacija jezika, promiče isključivost i zatire multikulturalnost. Babić navodi intervju dr. Joachima Reckea (Slobodna Dalmacija, 10. III. 1996., str. 13.) koji govori o “zastrašujućem jezičnom totalitarizmu”, o velikoj razlici između jezika koji se sada nameće i literarne hrvatske tradicije, o arhaizaciji, stoljetnom hodu unatrag, a sve pod geslom: što je slično srpskom jeziku, to nije hrvatski.

U takvim okolnostima Babić kao kolumnist nastoji približiti prosječnim čitateljima jezičnu problematiku, odgovoriti na pitanja i dvojbe upućenijih, poučiti one koji amaterski razmišljaju da posegnu za boljim jezičnim izvorima. Imponira njegova otvorenost i sklonost da uspostavi komunikaciju s nepoznatim ljudima, da bude pri ruci, pa i da progovori o vlastitim ograničenostima i nedostacima (rječotvornost). Istodobno govori i o domaćim pojedincima koji ne

žele normalnu stabilizaciju hrvatskoga književnog jezika, koji osjećajno ne mogu prihvatiti ni da se stvaraju domaće riječi, a još manje da se šire.

Zanimljiv je njegov pogled i na strukovne prilike. Ovdje ističem na prvom mjestu leksikografske. Upozorava kako je Hrvatska desetljećima bila bez hrvatskoga jednojezičnika na koji bi se s pouzdanjem mogla osloniti. Kako je rječnički sloj bio najnarušavanije područje hrvatskoga jezika, ono je i danas u najvećem previranju. Upozorava da Anićeve jednojezičnik nije prvi nakon 1901. godine, već je to Benešićev Rječnik hrvatskoga književnoga jezika od Preporoda do I. G. Kovačića (počeo izlaziti 1985., do danas 12 svezaka). Hrvatski enciklopedijski rječnik (HER) drži mehaničkim spojem Anićeve Rječnika hrvatskoga jezika i Anić-Goldsteinova Rječnika stranih riječi, s drugim obilnim dopunama – onomastičkim Dunje Brozović-Rončević i etimologijskim Ranka Matasovića. Poprilično pouzdanim drži Rječnik hrvatskoga jezika u redakciji Jure Šonje u izdanju Leksikografskoga zavoda i Školske knjige. Kaže da je Rečnik srpskohrvatskog književnog i narodnog jezika SANU, koji je počeo izlaziti 1959. (do sada izišlo 16 svezaka – do *odrvzivati*; slova V, Z, Ž su također tiskana), dobar, pa se pita kad ćemo mi dobiti takav rječnik i odgovara: “Brzo ne ćemo” (str. 18.). Ladanov Osmojezični enciklopedijski rječnik (OER) počeo je izlaziti 1987. Za njega veli da je vrlo pouzdan. Među starijim dvojezičnicima ističe Parčićev Rječnik hrvatsko-talijanski (1901.), ocjenjuje ga izvrsnim i napominje da je rađen na načelima zagrebačke filološke škole.

U razmišljanjima o popuni književnoga rječničkoga fonda narječnim blagom, Babić tvrdi da su narječja hrvatskomu književnomu jeziku već dala što su imala dati, a ono što

sad daju, to su uglavnom kao stilski obilježene riječi, kao što su *fešta*, *vritnjak*, *norijada* i sl. (str. 19).

U suvremenoj je morfologiji vidljivo nastojanje da se u upotrebu vrte neka obilježja domaretićevske tradicije i norme, poput razlikovanja dativa i lokativa u pridjevnoj sklonidbi, davanje upotrebi zanaglasničkoga *ju* gotovo potpune slobode jer je dosadašnjom normom ograničena na veoma uska i određena surječja. Spontano se širi sve veća upotreba navezaka, inače svojstvena kajkavskom narječju.

Govoreći o naglasnom sustavu, upozorava da su naglasna kolebanja zamjetna u kajkavaca koji nisu nikada usvojili štokavsku naglasnu normu. Napominje da nedostaju akcentološki priručnici, kako opisni tako i normativni.

Pravopisna je problematika u nas, napominje Babić, izbila na prvo mjesto, jer je vezana s političkim previranjima, iako to po svojoj naravi ne bi trebala biti. U početku hrvatske državne samostalnosti kolebalo se između fonološkoga i morfonološkoga pravopisa, ali je u stručnjaka i u građanstva prevladalo mišljenje da pravopis treba ostati pretežno fonološki.

Među tekstološkim problemima ističe problem autentičnosti književnih tekstova. Lektorskim zahvatima bila je podvrgnuta cjelokupna književna djelatnost hrvatskoga 19. stoljeća, pa zapravo i nemamo pravu sliku o tom odsječku hrvatske jezične povijesti. Suvremeni se tekstovi nerijetko lektoriraju i bez volje samih autora.

Završno poglavlje Babićeve knjige posvećeno je anglizmima (amerikanizmima). Razloga je nebrojeno, pa Babić s pravom zvoni na uzbunu. Više nije riječ samo o preuzimanju riječi, nerijetko i bez fonološke prilagodbe (*baywatch* služba, *cruiser*, *bungee jumping*) nego čitavih sintagma, koje su počele rastakati sintaktički ustroj hrvatskoga

jezika. Zoran su primjer imena filmskih festivala i međunarodnih priredaba: *Motovun Film Festival, Zagreb Film Festival, Pula Film Festival, Zagreb maraton*. Kad je riječ o imenima filmskih festivala i filmskoj industriji u nas, valja podsjetiti da je pojava stara nekoliko desetljeća. Prisjetimo se da se dva velika filmska poduzeća u Hrvatskoj zovu *Zagreb film* i *Jadran film*. Stoga ne treba čuditi što se u anglizaciji hrvatskoga krenulo

još dalje. Toliko daleko da hrvatski postaje, kako to s gorčinom veli Babić, *second hand lengvidž* ili *patchwork od jezika*.

Da ne bi ovaj prikaz završio u bezizlazu, razveselimo se zajedno s autorom svima onima, napose mladima, koji će prihvatiti poziv i okušati se u jezičnom stvaralaštvu, svjesno izabirući odgovoran napor namjesto slijeganja ramenima pred nestajanjem hrvatskoga jezika.

Nataša Bašić

DANI JULIJA BENEŠIĆA

Zbornik radova I., Pergamena – Muzej grada Iloka, Zagreb, 2004., 163 str.

rajem 2004. godine, nakon triju znanstvenih skupova Dani Julija Benešića koji se održavaju u Iloku, u izdanju nakladničke kuće Pergamena iz Zagreba te Muzeja grada Iloka, objavljena je knjiga Dani Julija Benešića – Zbornik radova I. Zbornik je uredio **A. Selak**, a predgovor napisao **M. Samardžija**.

Muzej grada Iloka, uz novčanu podršku Ministarstva kulture, županijskoga i gradskoga poglavarstva te uz stručnu podršku Katedre za hrvatski standardni jezik i Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje u Zagrebu te Filozofskoga fakulteta u Osijeku, organizira u Iloku godišnji znanstveni skup Dani Julija Benešića. Skup se održava 23. listopada uoči blagdana zaštitnika grada sv. Ivana Kapistranskog. Dani su, osim radu i djelovanju jezikoslovca Benešića, posvećeni i djelatnosti drugih Iločana i Srijemaca te iločkoj i srijemskoj kulturnoj i političkoj prošlosti.

Zborniku je radova cilj približiti hrvatskoj kulturnoj javnosti, a time i spasiti od

zaborava teme koje su bile iznesene na tri-ma skupovima (2001., 2002., 2003. godine). Zbornik na 163 stranice sadrži četrnaest referata koji su razvrstani u tri dijela.

Prvi dio Zbornika naslovljen je Julije Benešić i Ilok, a tematski je usmjeren na povezanost Julija Benešića sa svojim zavičajem. Tu tematiku sustavno su obradili **Mato Batorović** (Radovi Julija Benešića sa zavičajnom tematikom) i **Ružica Černi** (Julije Benešić u Zavičajnoj zbirci Muzeja grada Iloka te Fotografije Julija Benešića u fototeci Muzeja grada Iloka).

U drugom, središnjem dijelu Zbornika, naslovljenom Leksikografski i gramatiko-grafski rad Julija Benešića, okupljeni su referati koji se bave uspješnim Benešićevim leksikografskim radom te pojedinim vidovima njegove poznate Gramatyke języka chorwackiego czyli serbskiego iz 1939. Te su teme obradili **Ivo Pranjković** (Konceptija Benešićeva Rječnika hrvatskoga književnog jezika), **Marko Samardžija** (Rječnik iločkoga govora Julija Benešića), **Marija Znika** (Leksikografski postupci u Rječniku hrvatskoga književnog jezika), **Branko Kuna** (Benešićev Rječnik u kontekstu suvremenih hrvatskih jednojezičnika), **Neda Pintarić** (Benešićeva hrvatska gramatika za Poljake), **Krešimir Mićanović** (Leksičke razlike i Benešićeva gramatika)